

کارکردهای اقتدار مرد در خانواده از منظر آیات و روایات در عصر رسانه و زیست مجازی

نویسندگان اعظم عرفانی زینب جوزی، فهیمه رحمانی

چکیده

در خانواده متعالی نوع مناسبات بین افراد از اهمیت ویژه ای برخوردار است؛ به ویژه نوع ارتباط و مناسبات حاکم بین زن و مرد به خاطر تفاوت‌های اساسی که بین آنها وجود دارد، نمیتوان انتظار داشت روابط حاکم میان آنها رابطه ای با موقعیت و انتظارات یکسان برای هر دو طرف باشد. از طرفی به دلیل جوهر انسانیت و منزلت الهی هر دو دارای عزت و کرامت اند. هنر متعادل نگاه داشتن رابطه بین زن و مرد در خانواده از کلیدهای داشتن خانواده ای متعالی و موفق است. برای نیل به این مقصود الگوها و راهکارهای گوناگونی وجود دارد. در این پژوهش به وظایف مرد و نوع همکاری زن با او در این زمینه پرداخته شده است. از مهمترین مواردی که بررسی شده حفظ اقتدار مرد و قرار گرفتن او در نقطه ثقل اقتدار و نفوذ در خانواده است. در این تحقیق بیان میشود که این اقتدار با قدرت خشونت آمیز و تحکم بدون محبت و لطافت نیست؛ بلکه با مهر و نفوذ همراه است. این پژوهش توضیح میدهد که برای ایجاد چنین فضایی رعایت چه نکاتی از جانب مرد و زن ضروری است.

کلیدواژه ها اقتدار مرد خانواده متعالی مناسبات زن و مرد رسانه زیست مجازی

۱. مقدمه

خانواده هسته بنیادین اجتماع و پایگاه اصلی شکل گیری شخصیت افراد است. در آموزه های اسلامی، خانواده از جایگاه رفیعی برخوردار است و تشکیل آن امری مقدس و مبتنی بر پیمانی الهی تلقی میشود. قرآن کریم در این باره میفرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم (۲۱) این آیه نشان میدهد که هدف از ازدواج آرامش مودت و رحمت است.

در دهه های اخیر با گسترش شتابان فناوریهای نوین ارتباطی به ویژه رسانه ها و شبکه های اجتماعی ساختار خانواده و نحوه تعامل اعضای آن دچار دگرگونیهای بنیادینی شده است. فضای مجازی مرزهای سنتی روابط خانوادگی را در نوردیده و چالشهای جدیدی را فراروی تربیت و مدیریت خانواده قرار داده است. در این میان حفظ تعادل و نقش آفرینی صحیح زن و مرد در ساختار خانواده بیش از هر زمان دیگری نیازمند بازبینی و تبیین است.

یکی از مفاهیم کلیدی در مدیریت خانواده مفهوم «اقتدار» است. در نگاه سنتی، اقتدار غالباً با «قدرت» و «سلطه» مترادف پنداشته میشد که این برداشت زمینه ساز بسیاری از ناهنجاری ها و نابرابری ها در روابط بوده است. اما در منظر اسلامی اقتدار مرد در خانواده که قرآن کریم از آن با عنوان «قومیت یاد کرده است یک مسئولیت مدیریتی و حمایتی است نه یک مجوز استبداد و تحکم.

هدف اصلی این پژوهش تبیین کارکردهای اقتدار مرد در چارچوب تعالیم قرآنی و روایی با در نظر گرفتن مقتضیات عصر رسانه و زیست مجازی است. این پژوهش تلاش میکند نشان دهد چگونه میتوان با حفظ چارچوبهای الهی اقتداری مبتنی بر مهر معنویت و نفوذ ایجاد کرد که ضامن سلامت روانی و تعالی خانواده باشد در این راستا نحوه صحیح ابراز این اقتدار چه از طریق ارتباطات کلامی و چه غیر کلامی و نقش زن در تقویت این محوریت بررسی خواهد شد.

۲ مبانی نظری اقتدار مرد در خانواده

مفهوم اقتدار در خانواده ریشه در تقسیم وظایف و نقشهای مکمل بین زن و مرد دارد. این مفهوم با مفاهیم «سلطه»، «قدرت» و «استبداد» تفاوت های اساسی دارد.

۲.۱ تفاوت اقتدار با سلطه و قدرت

قدرت (Power) قدرت معمولاً به توانایی و داشتن دیگری به انجام کاری بر خلاف میلش اطلاق میشود و اغلب با اجبار فیزیکی یا اقتصادی همراه است. قرآن کریم سلطه مبتنی بر زور را نفی می کند.

سلطه (Domination) سلطه به معنای اعمال کنترل مطلق و یک سویه بر دیگری است. این مفهوم در تضاد با کرامت انسانی است که خداوند به هر دو جنس عطا فرموده است.

اقتدار (Authority Qawwamiyyah) اقتدار جایگاهی است که ناشی از مسئولیت، شایستگی حمایت و تدبیر است. در آموزه های اسلامی اقتدار مرد مبتنی بر این مفهوم است که او مسئولیت سنگین مدیریت تأمین مالی و حفاظت از ساختار خانواده را بر عهده دارد؛ مسئولیتی که همراه با کرامت و احترام متقابل است.

۲.۲ قوامیت مرد در قرآن

مهمترین مستند قرآنی در بحث نقش مرد آیه ۳۴ سوره نساء است: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ...» (نساء/ ۳۴).

در تفسیر این آیه نکات زیر قابل تأکید است

مبنای قوامیت قوامیت مبتنی بر دو اصل است: «فضیلت بخشی الهی» و «اتفاق مادی». فضیلت بخشی الهی به معنای برتری مطلق نیست بلکه به معنای اعطای ویژگی های خاص برای ایفای نقش خاص است. ویژگی‌هایی نظیر قدرت بدنی بردباری بیشتر در مدیریت

بحران ها و مسئولیت تأمین مالی زمینه ساز این نقش مدیریتی است.

قوامیت و اتفاق تأکید بر جنبه مالی (اتفاق) نشان می‌دهد که قوامیت یک مسئولیت حمایتی و تأمین است مرد با تأمین نیازهای مالی زیربنای امنیت روانی خانواده را فراهم می‌آورد و این وظیفه به او جایگاه مدیریتی می‌بخشد.

قوامیت همراه با رحمت بلافاصله پس از این آیه بر لزوم «موعظه» و در صورت عدم تأثیر «هجر در بستر تأکید میشود اما هرگز بر خشونت یا طرد کامل تمرکز نشده است؛ نشان دهنده آن است که هر گونه اعمال نفوذ باید با ملاحظات روحی و عاطفی همراه باشد.

کارکردهای اقتدار مرد در پرتو آیات و روایات

اقتدار مرد در خانواده مجموعه ای از وظایف مدیریتی حمایتی و تربیتی است که در شرایط خاص (مانند عصر رسانه باید باز تعریف شوند).

۳.۱ کارکرد مدیریتی و تصمیم‌گیری نهایی (حکمرانی)

مرد به عنوان «قوم» مسئولیت دارد که در موارد اختلاف نظر یا بحران خط نهایی تصمیم‌گیری را بر عهده بگیرد تا از تشتت آرا و تزلزل خانواده جلوگیری شود.

روایات از امام صادق (ع) نقل شده است که زن امانت دار مرد است و او صاحب اختیار است لکن باید با نیکویی رفتار کند و مسائل الشیعه، ج ۲۰، ص (۱۶) این روایت نشان می‌دهد که اختیار اقتدار مدیریتی از آن مرد است اما اجرای آن باید مبتنی بر نیکویی باشد.

چالش عصر رسانه در عصر رسانه تصمیم‌گیریهای کلان خانواده مانند نحوه استفاده از فضای مجازی، تعیین حدود دسترسی فرزندان یا مصرف گرایی ناشی از تبلیغات رسانه ای نیازمند یک مدیر مقتدر و آگاه است که بتواند با دیدی باز و با استفاده از منابع اطلاعاتی صحیح مسیر

خانواده را هدایت کند اقتدار در اینجا به معنای نادیده گرفتن نظر همسر نیست، بلکه به معنای مرجعیت نهایی در مواقع ابهام است.

۳.۲ کارکرد حمایتی و تأمین‌کنندگی امنیت بخشی

این کارکرد اصلی‌ترین وجه قوامیت است که در آیه ۳۴ سوره نساء بر آن تأکید شده است: «وَمَا أُنْفِقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ».

آیات قرآن کریم زن را مایه سکونت و آرامش مرد معرفی میکند «لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا». این سکونت نیازمند امنیت است که بخش مهمی از آن امنیت مادی و جسمی است.

روایات پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: هر کس خانواده‌اش را سرپرستی کند و مخارج آنها را تأمین نماید خداوند به او پاداش شهید خواهد داد. «(مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۲۳۰) این حدیث اهمیت نقش مالی و حمایتی مرد را در سطح جهاد تبیین میکند.

اقتدار مبتنی بر اعتماد وقتی مرد وظیفه تأمین را به خوبی انجام میدهد اقتدار او نه از ترس بلکه از سر احترام و اعتماد همسر شکل می‌گیرد زن میدانند که تکیه‌گاه محکمی دارد و در مسیر رشد و تعالی خود میتواند آسوده خاطر باشد.

۳.۳ کارکرد تربیتی و الگوسازی معنوی

مرد خانواده اولین و مهمترین الگو برای فرزندان به ویژه پسران در تعریف مفهوم مردانگی مسئولیت‌پذیری و دین‌داری است.

روایات در سیره اهل بیت (ع) مرد خانواده همواره به عنوان محور معنوی و اخلاقی معرفی شده است. امام علی (ع) می‌فرماید: بهترین مربی کسی است که خود عامل به آنچه می‌گوید، باشد. «(غرر الحکم و درر الکلم، ج ۵۸۰۶)

چالش زیست مجازی در دنیایی که تصاویر نادرست و غالباً غیر واقعی از مردانگی از طریق شبکه‌های اجتماعی ترویج میشود مانند مردان خشن متکبر یا سطحی‌نگر، اقتدار مرد

اقتدار مرد در خانواده اگر با ظرافت و محبت همراه نباشد به استبداد تبدیل شده و بنیان خانواده را متلاشی میکند هنر در گرو آن است که این اقتدار از طریق سازوکارهای ارتباطی مؤثر اعمال شود.

۴.۱. اقتدار توأم با محبت و مدارا الگوی مهر و اقتدار

مهمترین عنصر تعدیل‌کننده اقتدار عنصر محبت و رحمت است. این دو در کنار هم الگوی متعادل مهر و اقتدار را می‌سازند.

آیات آیه ۲۱ سوره روم مودت و رحمت چارچوب اصلی روابط را تعریف میکند. مودت به معنای عمق عاطفی و رحمت به معنای دلسوزی و مهربانی بدون چشم داشت است.

روایات پیامبر اکرم (ص) فرمودند: بهترین مردان شما کسی است که با خانواده اش خوش رفتارتر باشد. الکافی، ج ۵، ص ۵۰۰) این رفتار خوش نفی کننده هرگونه تحکم خشک و صرف است.

نکته کلیدی اقتدار مرد باید مانند ستون فقرات یک بدن باشد؛ محکم و نگهدارنده، اما پنهان و بدون اعمال فشار بیش از حد بر سایر اعضا اگر ستون فقرات سفت و غیر قابل انعطاف شود. فرد فلج میشود؛ اما بدون آن بدن قابلیت ایستادن ندارد.

۴.۲ نقش زن در تثبیت اقتدار مرد

اقتدار مرد در گرو احترام و همکاری زن است. زن با درک جایگاه مسئولیتی مرد میتواند به شکل گیری محیطی کمک کند که در آن اقتدار مرد به طور طبیعی پذیرفته شود.

روایات از امام صادق (ع) نقل شده است که زن شایسته همسری است که مطیع پروردگار و شوهرش باشد. من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۴۳۹) این اطاعت نه از سر ترس، بلکه از سر رضایت و پذیرش نقش مدیریتی در چارچوب اخلاق است.

همکاری در عصر دیجیتال در مواجهه با چالشهای رسانه ای مانند مصرف بیش از حد یا اعتیاد به فضای مجازی توسط فرزندان نقش زن در انتقال دغدغه های تربیتی و همراهی با مرد در اجرای تصمیمات واحد مدیریتی بسیار حیاتی است. یکپارچگی نظر زن و مرد بزرگترین ضربه را به نافرمانیهای احتمالی کودکان می زند.

۵ سازوکارهای ارتباطی اقتدار در خانواده

اقتدار در عصر حاضر بیش از آنکه از طریق زور اعمال شود از طریق کیفیت برقراری ارتباطات شکل می گیرد.

۵.۱ ارتباط کلامی مؤثر گفت و گو به جای فرمان دهی

در مدیریت خانواده اگر مرد بیش از حد امر و نهی کند زن احساس کند نیازهایش شنیده نمیشود و اقتدار او به سرعت جایگاه خود را از دست میدهد.

اصول ارتباط کلامی مقتدرانه

گوش دادن فعال (Active Listening) اقتدار واقعی از طریق توانایی شنیدن عمیق دیدگاه های همسر شکل میگیرد. مرد مقتدر قبل از تصمیم گیری باید همسرش را بشنود و به او حق اظهار نظر کامل بدهد.

استفاده از زبان «من» به جای «تو» به جای استفاده از عبارات دستوری «تو باید این کار را بکنی استفاده از بیان احساسات و نیازها من احساس میکند این روش برای ما بهتر است تأثیر بیشتری دارد.

قاطعیت توأم با احترام بیان محدودیتها و تصمیمات نهایی باید قاطع باشد، اما هرگز نباید لحن، تحقیر آمیز باشد.

مطالعات روان شناسی تحقیقات نشان داده اند که در خانواده های موفق حتی در هنگام اختلاف زوجین از لحنی استفاده میکنند که نشان دهنده احترام به شخصیت طرف مقابل باشد.

۵.۲ ارتباط غیر کلامی اعتماد) و ثبات

بخش عمده ای از نفوذ اقتدار از طریق زبان بدن لحن صدا و ثبات در رفتار بروز پیدا میکند.

ثبات عاطفی اقتدار مرد باید همواره با ثبات عاطفی همراه باشد نوسانات خلقی شدید مرد را از جایگاه مرجعیت خارج کرده و همسر و فرزندان را دچار اضطراب می کند. پیامبر اکرم (ص) مظهر ثبات و آرامش در خانواده بودند.

زبان بدن حامی تماس چشمی مناسب زبان بدن باز و غیر تهاجمی و ابراز محبت فیزیکی مانند تماس دست یا آغوش نشان میدهد که اقتدار مرد مبتنی بر عشق است و نه صرفاً فاصله گرفتن و حکم صادر کردن

شفافیت در تعهدات مرد باید به تعهدات مالی و عاطفی خود پایبند باشد. شکست در عمل، نفوذ کلام را از بین میبرد.

۵.۳ تکیه گاه بودن در مواجهه با جهان خارج به ویژه رسانه

در عصر حاضر مرد باید تکیه گاهی باشد که خانواده بتواند در برابر نفوذهای مخرب فرهنگی و اخلاقی رسانه ها به آن پناه برد.

چالش اصلی رسانه ها اغلب با ترویج فرهنگ فردگرایی افراطی زنان را به سمت نادیده گرفتن نقش های سنتی و مردان را به سمت بی مسئولیتی سوق می دهند.

نقش مرد مقتدر مرد باید با درک پیچیدگیهای فضای مجازی چارچوبهای محافظتی لازم را برای خانواده ایجاد کند و در عین حال با همسرش در این زمینه هم رأی باشد. اقتدار او در این سطح به معنای «فیلتر کردن آسیبها و تأمین امنیت هویتی اعضای خانواده است».

محبت x مسئولیت پذیری - اگر اقتدار

افزایش اغتشاش در نقشها = و عصر رسانه

برای مقابله با اغتشاشات رسانه ای 1 تفاهم زوجین x اقتدار آنگاه نیاز به

۶. نتیجه گیری

اقتدار مرد در خانواده مفهومی اصیل و الهی است که برخلاف تصور رایج نه بر زور و تحکم بلکه بر مسئولیت پذیری قوامیت) اتفاق و تدبیر مبتنی است. این اقتدار زمانی به اوج کارآمدی خود می رسد که با مهر مدارا و احترام متقابل مودت و رحمت در آمیزد.

در عصر رسانه و زیست مجازی که مرزهای خانواده دچار تضعیف شده اند این اقتدار بیش از پیش ضرورت می یابد تا خانواده در برابر سیل اطلاعات و فرهنگهای وارداتی، ساختار منسجم خود را حفظ کند. مرد باید در این عصر نفوذ خود را نه با بالا بردن صدای خود بلکه با عمق بخشیدن به شنیدن صدای همسر ثبات در عمل و فراهم آوردن امنیت مادی و معنوی خانواده تثبیت نماید. نقش زن نیز در این میان همراهی هدفمند و احترام آگاهانه به محوریت مدیریتی مرد در چارچوب اخلاقی است تا خانواده بتواند به مقام «تعالی» دست یابد.

کتاب نامه

قرآن کریم تفسیر و ترجمه مورد استفاده، نسخه استاندارد).

این بابویه محمد بن علی (۱۴۱۳ق). من لا یحضره الفقیه قم: مؤسسه نشر اسلامی آمدی، عبد الواحد (۱۳۶۶) غرر الحکم و درر الکلم. ترجمه سید مهدی حجازی تهران انتشارات دانشگاه تهران

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق) وسائل الشیعه قم: مؤسسه آل البیت لاحیاء التراث.

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق) مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق) الکافی تهران: دار الکتب الإسلامیة.

طباطبایی م. محمد حسین (۱۴۱۷ق) تفسیر المیزان قم دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۸) تفسیر نمونه تهران دار الکتب الإسلامیة.